

Date: 1st April-2026

**O'QITUVCHILARNING KASBIY KOMPETENSIYALARINI
SHAKLLANTIRISHNING SAMARALI USULLARI**

Qodirova Feruza Turdialiyevna

Qashqadaryo viloyati Iqtisodiyot va Pedagogika universiteti

Pedagogika yo'nalishi magistranti

Annotatsiya: Ushbu ilmiy maqolada “kompetensiya” va “kompetentlik” tushunchalari, shuningdek, O'zbekistonda bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy kompetentligini shakllantirishning dolzarb muammolarini aniqlaydigan tadqiqotning ayrim jihatlari ochib berilgan. Maqolaning maqsadi “kasbiy kompetensiya” tushunchasiga oid mahalliy va xorijiy tajribalarning ilmiy-nazariy talqinini o'rganish hamda o'qituvchi kasbiy kompetensiyasining tarkibiy asoslarini tahlil qilishdan iborat.

Kalit so'zlar: kasbiy kompetensiya, o'qituvchi kompetensiyasi, pedagogik mahorat, metodik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya.

Kirish

Zamonaviy ta'lim tizimi jamiyatda yuz berayotgan ijtimoiy, iqtisodiy, texnologik va madaniy o'zgarishlarga moslashuvchan bo'lishi, shuningdek, inson kapitalini shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynashi lozim. Bu jarayonda o'qituvchining kasbiy salohiyati va kompetensiyalari muhim o'rin tutadi. Chunki ta'lim sifatining yuksakligi, asosan, o'qituvchining bilim darajasi, pedagogik mahorati, kommunikativ qobiliyati va doimiy o'zini rivojlantirishga bo'lgan intilishiga bevosita bog'liqdir. Shuning uchun ham, hozirgi davrda o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va ularni doimiy ravishda rivojlantirib borish dolzarb masalaga aylangan.

Kasbiy kompetensiya — bu nafaqat chuqur mutaxassislik bilimlariga ega bo'lish, balki ta'lim jarayonida innovatsion texnologiyalarni qo'llash, muammoli vaziyatlarni hal etish, tanqidiy fikrlash, hamkorlikda ishlash va o'z-o'zini tahlil qilish kabi ko'nikmalarning uyg'unligidir. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PQ-81-sonli qarorida ham o'qituvchilarning kasbiy tayyorgarligi va malakasini oshirishga doir aniq vazifalar belgilab berilgan bo'lib, bu yo'nalish davlat siyosatining ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida belgilanmoqda.

Bugungi kunda o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda faol va interaktiv metodlar, masalan, muammoli o'qitish, loyiha asosida o'qitish, aks ettirish (refleksiya), hamkorlikda o'qitish, AKT vositalaridan foydalanish kabi yondashuvlar muhim ahamiyat kasb etmoqda. Shu bilan birga, zamonaviy o'quv jarayonida mentorlik, coaching va peer review (o'zaro baholash) kabi shakllar orqali ham o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga yordam berilmoqda.

Mazkur tadqiqotning asosiy maqsadi — o'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini shakllantirishga xizmat qiluvchi samarali pedagogik yondashuvlarni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va takomillashtirish yo'llarini asoslab

Date: 1st April-2026

berishdan iboratdir. Shuningdek, ilg'or xalqaro tajribalar asosida O'zbekiston ta'lim tizimida qo'llanishi mumkin bo'lgan metodik tavsiyalar ishlab chiqishga alohida e'tibor qaratilgan.

Tadqiqot metodlari. O'qituvchi kasbiy kompetensiyasini shakllantirishda chet el va mahalliy olimlarning mavzu sohasidagi ilmiy-nazariy qarashlari, g'oyalari va ilgari surilgan asosli fikrlari muhimdir. Mazkur mavzu ilmiy-pedagogik tadqiq etilishidan oldin atamalarning mazmun va mohiyatiga ko'ra, mualliflik yondashuvi bo'lishini talab qiladi. Jumladan, "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchasi keng qamrovli ma'noga ega bo'lib, uning mazmun va mohiyati turli soha olimlari tarafidan turlicha talqin qilinadi.

Zamonaviy ta'limni modernizatsiya qilish bo'yicha olib borilayotgan ishlar munosabati bilan "kompetensiya" va "kompetentlik" so'zlari yangi tusga kirdi. Ushbu tushunchalarning mazmun-mohiyatini aniq ifodalashda N.A. Muslimov, A.V. Xutorskoy, I.A. Zimnyaya, John Raven, Robert White, Richard Boyatzis, Lothar Reetz va boshqa olimlar katta hissa qo'shganlar.

Turli xil izohli lug'at va ilmiy adabiyotlarda "kompetensiya" va "kompetentlik" tushunchalari turlicha izohlanadi. Ularning ma'nosini to'g'ri anglash va tushunish maqsadida quyidagi lug'atlarga e'tiborimizni qaratdik:

"O'zbekiston milliy ensiklopediyasi"da keltirilishicha: "kompetensiya" (lot. *Competo* – erishyapman, munosibman, loyiqman) demakdir (8; 2008).

Rus tili lug'atida "kompetensiya"ga shunday izoh berilgan, [lot. *competo* – erishyapman; munosibman, loyiqman], 1. qonun, nizom yoki boshqa hujjat bilan muayyan organ yoki mansabdor shaxsga berilgan topshiriq; 2. muayyan sohadagi bilim, tajriba (15, 2007).

Bilimli, qobiliyatli, malakali bo'lish negizidagi "kompetensiya" so'zining kelib chiqishi chuqur o'tmishimiz tarixiga borib taqaladi. O'zbek xalqining asriy an'analari, jumladan, ta'lim-tarbiya sohasidagi yutuqlari ajdodlarimizning tabarruk o'g'itlari bilan bog'liq. Temuriylar renessansi davrlarida jahon sivilizatsiyasiga bebaho ilmiy-madaniy va ma'rifiy hissa qo'shgan Forobiy, Ibn Sino, Beruniy, Imom Termiziy, Alisher Navoiy kabi buyuk ajdodlariga ega o'zbek xalqining kundalik turmush jarayonlari, jumladan, ta'lim masalalari bilan bog'liq bo'lgan. Ijod, ilm-fan, insoniylik, halol mehnat, oliyjanoblik va bag'rikenglikka undovchi ulamolar hozirgi kunga qadar O'rta Osiyoda ta'lim-tarbiya va taraqqiyotning ma'naviy asosi bo'lib kelgan.

Rus olimi I.A. Zimnyaning ta'kidlashicha, kompetensiya muammosi bo'yicha olib borilgan ishlarning tahlili shartli ravishda ta'limda yondashuvni shakllantirishning uch bosqichini belgilashga imkon beradi (Zimnyaya, 2006). (1-jadvalga qarang):

1-jadval. I.A. Zimnyaning ta'limoti bo'yicha kompetensiya bosqichi

Bosqich	Yillar	Izohi
I	1960-1970	"kompetensiya" toifasini ilmiy foydalanishga kiritish, kompetensiya/kompetentlik tushunchalarini farqlash uchun zarur shart-sharoitlarni yaratish bilan tavsiflanadi
II	1970-	tilni (ayniqsa, chet tili) o'qitish nazariyasi va amaliyotida

Date: 1st April-2026

	1990	kompetensiya va kompetentlik toifalaridan foydalanish, hamda boshqaruv, menejment va muloqotni o'rgatishda kasbiylikni aniqlashdan iborat
III	1990-h.k.	Rossiya mamlakatida ta'limga nisbatan kompetensiyani ilmiy kategoriya sifatida o'rganish alohida har tomonlama ko'rib chiqiladigan obyekt sifatida faoliyat yuritishi bilan ajralib turadi. Bu davrda YuNESKO materiallarida ta'limning istalgan natijasi sifatida qaralishi kerak bo'lgan bir qator kompetensiyalar paydo bo'la boshladi

Bu borada EQF (The European Qualifications Framework) Yevropa malakaviy doirasi hujjatida kompetensiyani "ish yoki o'qish davrida kasbiy va shaxsiy rivojlanish bo'yicha bilim, ko'nikma va shaxsiy, ijtimoiy va metodologik qobiliyatlardan foydalanishning tasdiqlangan uslubi" sifatida belgilaydi. Aniqrog'i, "kompetensiya" o'zi samarali harakat qilish qobiliyati bilan emas, balki mas'uliyatli yondashish darajasi bilan bog'liqdir.

Shunday qilib, kompetensiyani talablar to'plami, deya tushunsa bo'ladi, kompetentlik esa muayyan kompetensiyani aniqlash bo'yicha faoliyatni amalga oshirish malakasi, ya'ni ma'lum bir sohadan xabardorligini bildiradi.

Ba'zi manbalarda "kasbiy kompetensiya" yoki "kasbiy kompetentlik" deb yuritiladigan ta'rifning ma'nosiga izoh berib o'tamiz. Shuni ta'kidlash joizki, bu ikki so'z ayrim manbalarda mujmal holda talqin etilgan. Vaholanki, "kasbiy kompetentlik" tushunchasiga bizning nazarimizda, pedagog sifatida faoliyatini olib borayotgan, bosqichma-bosqich shakllangan kasbiy layoqatga nisbatan qo'llanilganda ularning xususiyatlari va shaxsiy fazilatlarini birligini ifodalovchi belgilar mujassamligi sifatida tushunish mumkin. Boshqacha qilib aytganda, pedagoglar kasbiy faoliyatining sifat ko'rsatkichidir. "Kasbiy kompetensiya" esa bilim, ko'nikma, malaka, kasbiy munosabatga ega xususiyatlarni o'z ichiga olgan, kasbiy faoliyatga tayyorlanish davrida shaxs sifatida o'zini tushunish, o'z kasbiy imkoniyatlarini anglash, shakllantirish kabi shaxsiyatning barcha tomonlarini qamrab oladi.

Kasbiy kompetensiyani shakllantirish muammolariga oid ilmiy adabiyotlarni o'rganayotganda, birinchidan, so'nggi o'n yillikda ushbu muammolarga ko'plab tadqiqotlar bag'ishlanganligiga e'tibor qaratdik, ikkinchidan, tadqiqotchilar ushbu tushunchani turli yo'llar bilan ochib berishgan, ularga mualliflik yondashuvini berishga harakat qilishgan. Jumladan, pedagog olimlar o'z ishlarida kasbiy kompetensiya tushunchasini ko'rib chiqqanlar (N.A. Muslimov, X.A. Mamatqulov, N.N. Karimova, V.A. Sitarov, M.A. Abdullayeva, A.A. Pecherkina, Andreas Schelten va boshqalar).

A.A. Pecherkinaning monografiyasida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi tahlil qilinar ekan, bu tushunchaga faoliyatning samaradorligiga erishish, davlat ta'lim standartlari mazmunini amalga oshirishni ta'minlaydigan umumlashtirilgan bilim, ko'nikma va malakalar jamlanmasi sifatida e'tirof etiladi (Pecherkina, 2011). Shuningdek, u o'qituvchi kasbiy kompetensiyasining xususiyatlarini o'rganadi, ta'lim muhiti sharoitlari

Date: 1st April-2026

va o'qitish tajribasiga qarab uning tarkibiy qismlarini o'rganish natijalarini taqdim etadi. Zero, kasbiy kompetensiya tegishli bilim, ko'nikma va shaxsning ichki dunyosini shakllantirish, demakdir.

Pedagog olim N.A. Muslimov o'zining o'quv-metodik qo'llanmasida "kasbiy kompetentlikning tarkibiy asoslari negiziga ijtimoiy va maxsus (kasbiy), shaxsiy, texnologik va ekstremal kompetentlik hamda maxsus kompetentlikni psixologik, metodik, informatsion, kreativ, innovatsion va kommunikativ kompetentlik sifatlariga bo'lgan" (Muslimov, 2015).

Olima B.A. Nazarova esa kasbiy kompetentlikning tarkibiy asoslarini quyidagilarga ajratgan: "maxsus yoki kasbiy (kasbiy faoliyatni yuqori darajada tashkil etish), ijtimoiy kompetentlik (kasbiy faoliyatni hamkorlikda tashkil etish, ijtimoiy mas'ullik), autokompetentlik (o'zini ijtimoiy-kasbiy rivojlantira olish), ekstremal kasbiy kompetentlik (kutilmagan vaziyatlarda ishlay olish)" (Nazarova, 2009).

Nemis olimi Andreas Shelten (Andreas Schelten) ta'rifiga ko'ra kasbiy kompetensiya maxsus (kasbga yo'naltirilgan bilimlarning mavjudligi), ijtimoiy (o'zi haqida ijobiy fikrga egaligi, boshqa odamlar bilan muloqot qilish qobiliyati, jamoada o'zini tutish qobiliyati), metodik (murakkab muammolarni mustaqil hal qilish yo'llarini topish, o'z-o'zini tarbiyalash, o'z-o'zini rivojlantirish) kompetensiya birikmasi sifatida taqdim etadi. Jumladan, kasbiy kompetensiya tuzilmasini maxsus va uslubiy, individual (shaxsiy) va ijtimoiy-tarkibiy asoslari tashkil etadi (Schelten, 2000).

Natijalar va munozara. Shunday qilib, biz metodist va pedagog olimlar tomonidan amalga oshirilgan ilmiy tadqiqot ishlarini tahlil qilish va o'rganish jarayonida o'qituvchi kasbiy kompetensiyasining tarkibiy asoslari xilma-xil va ularning hammasi muhim ahamiyatga ega ekanligini aniqladik. Yuqorida bayon etilganlarning barchasini inobatga olib o'z maqsadimizdan kelib chiqqan holda o'qituvchi kasbiy kompetensiyasining ayrim tarkibiy asoslarini ajratib oldik va ular quyidagilardan iborat (1-rasmga qarang):

Texnologik kompetensiya – "kasbiy bilim, ko'nikma va malakani takomillashtiradigan ilg'or texnologiyalarni o'z ichiga qamrab olish va o'zlashtirish, zamonaviy texnologiya vositalaridan oqilona foydalana olish hamda ta'lim sifatini yuqori pog'onaga ko'tarish".

Maxsus kompetensiya – "kasbiy faoliyatni rivojlantirishga tayyorlanish, kasbiy faoliyat natijalarini haqqoniy baholash, bilim, ko'nikma va malakalarni uzviy takomillashtirib borish bo'lib ushbu kompetentlik asosida metodik, psixologik, kommunikativ, kreativ, informatsion kompetentlik namoyon bo'ladi". Ular orqali quyidagi ma'no ifodalanadi:

metodik kompetensiya – "ta'lim yoki tarbiyaviy faoliyat ko'rinishlarini aniq belgilash, pedagogik jarayonni metodik jihatdan to'g'ri shakllantirish, metodlarni samarali va muvaffaqiyatli qo'llay bilish";

psixologik kompetensiya – "pedagogik jarayonda sog'lom psixologik muhitni yaratish, ta'lim jarayonining ishtirokchilari bilan samimiy muloqotni shakllantirish, yuzaga keladigan salbiy psixologik muammolarni o'z vaqtida bartaraf eta olish";

Date: 1st April-2026

kommunikativ kompetensiya – “ta’lim jarayonining qatnashchilari bilan samimiy muloqotga kirishish, ularni tinglay olish va ularga ijobiy ta’sir ko’rsata bilish”;

kreativ kompetensiya – pedagogik faoliyatga nisbatan tanqidiy va ijodiy yondashish, o’zining ijodkorlik malakalariga ega ekanligini namoyon eta olish;

informatsion kompetensiya – axborot muhitida kerakli, zarur, muhim, foydali ma’lumotlarni topish, yig’ish, qayta ishlash va ulardan samarali foydalanish.

I.V. Georjening monografiyasida kasbiy kompetensiya tuzilmasining tarkibiy qismini belgilaganda, uning o’zgarish tuzilishiga taalluqli motivatsion-qiymatli, kognitiv, faollik, shaxsiy va reflektiv asoslari keltirilgan (George, 2016). Shunday qilib, ko’pchilik tadqiqotchilar kasbiy kompetensiyaning tuzilmali asosini dinamik rivojlanayotgan shaxsiy xususiyat sifatida belgilash to’g’ridir, deb e’tirof etishgan.

Yuqoridagi jadvalni inobatga olgan holda va amalga oshirilgan nazariy tahlil kasbiy kompetensiya tuzilmasidagi: *motivatsion-qiymatli, faoliyatga yo’naltirilgan, kognitiv, protsessual (jarayonli) va reflektiv* tarkibiy qismlarni (kasbiy kompetensiya tarkibiy komponenti sifatida) ajratishga imkon beradi (2-jadvalga qarang):

2-jadval. O’qituvchi kasbiy kompetensiyasining tarkibiy qismlari

motivatsion-qiymatli	kognitiv
bo’lajak o’qituvchining kasbiy faoliyatiga shaxsiy munosabatini, uning kasbiy mehnat va ta’limga bo’lgan ishtiyoqini, shaxsiy maqsad va manfaatlarini aks ettiradi. Bunda muvaffaqiyat va muvaffaqiyatsizlikka uchraganda adekvat munosabatning namoyon bo’lishi, kasbiy faoliyatning ahamiyatini anglash, o’zini o’zi rivojlantirish, tarbiyalash va takomillashtirishga ijobiy munosabatni mujassamlashtiradi	kasbiy faoliyatining muhimligini anglash, shu jumladan, kompetensiya mazmuni, uning kelajakdagi kasbiy faoliyati haqidagi bilim va ko’nikmalar mohiyati
faoliyatga yo’naltirilgan	protsessual (jarayonli)
bo’lajak o’qituvchilarda shakllangan bilim, ko’nikma va malakalar darajasini ko’rsatadi, xususan, umumiy kasbiy (o’quv, kommunikativ, reflektiv va boshqalar) va maxsus (amaliy ko’nikmalar, zamonaviy texnologiyalardan foydalanish, o’quv va kasbiy vazifalarni hal qilish usullari), shuningdek, mavjud ko’nikma va malakalardan oqilona foydalanish qobiliyatining mavjudligi, kasbiy faoliyatni takomillashtirish zarurati va tayyorligi	ya’ni kasbiy kompetensiyani shakllantirish va rivojlantirish ta’lim (tayyorlash, o’z-o’zini tarbiyalash) jarayonida sodir bo’ladi, bu kasbiy ta’lim jarayonida kasbiy kompetensiyani shakllantirish bosqichlarini aniqlash imkonini beradi
refleksiv	
bilim olish va rivojlanish vaqtida o’z-o’zini baholash, o’z-o’zini tahlil va nazorat qilish, kasbiy kompetensiyani shakllantirish samaradorligini aks ettiruvchi faoliyat	

Xulosa. Xulosa o’rinda shuni aytish joizki, hozirgi kunda yurtimizda yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash ishlari olib borilmoqda, kasbiy kompetensiya masalalariga alohida e’tibor berilmoqda. O’qituvchilarning “kasbiy kompetensiya”si

Date: 1st April-2026

deganda, o‘z kasbiy bilim va ko‘nikmalarini tinmay boyitib borishi va yangi vazifalarni o‘z oldiga qo‘yishi, ya’ni davr talablarini his etishi hamda o‘z amaliy faoliyatida to‘g‘ri qo‘llay olishi tushuniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2021-yil 30-sentyabrdagi VMQ-616-son “Kasbiy malaka va bilimlarni rivojlantirish tizimini yanada takomillashtirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”gi qarori. Elektron resurs: <https://lex.uz/docs/5664463>
2. Kamariddinova, M. E. (2022). THE STRUCTURE OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF PRESCHOOL ENGLISH TEACHERS. International Journal of Pedagogics, 2(07), 1-4.
3. Kamariddinova, M. E. (2022). PROFESSIONAL COMPETENCE STRUCTURE OF FUTURE PRE-SCHOOL ENGLISH TEACHERS. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 10(12), 15-18. -2 (
4. Karimova N.N. Bo‘lajak kasb ta’limi o‘qituvchilarining kasbiy kompetentligini rivojlantirish:. Ped. fan. fal. dok. ... diss. – Toshkent, 2018. – 130 b.
5. Mamatqulov X.A. Pedagoglarda xorijiy tillar bo‘yicha kasbiy kompetentlikni rivojlantirishning axborot-metodik ta’minotini takomillashtirish. Ped. fan. fal. dok. ... diss. – Toshkent, 2017. – 144 b.
6. Muslimov, N. (2015). Usmonboeva M. va boshqalar. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari. Sano-standart. Toshkent, 120.

